

Lagutskottets betänkande

1999/2000:LU15

Vissa frågor rörande föräldrabalken

Sammanfattning

I betänkandet behandlar utskottet 13 motionsyrkanden i olika frågor rörande föräldrabalken. Motionsyrkandena avser spörsmål om vårdnad och umgänge, hävande av faderskap, myndighetsåldern samt gode män. Vidare behandlar utskottet en motion om olovligt bortförande av barn.

Med bifall till två motioner förordar utskottet ett tillkännagivande om en utvärdering av 1998 års föräldrabalksreform, såvitt avser gemensam vårdnad mot en förälders vilja och barnets boende. Övriga motioner avstyrks med hänvisningar till tidigare ställningstaganden och pågående utredningsarbete.

Till betänkandet har fogats fem reservationer.

Motionerna

1999/2000:L401 av Marietta de Pourbaix-Lundin (m) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om att talerätt om hävande av faderskap för såväl efterlevande maka som mannens arvingar bör införas.

1999/2000:L403 av Berit Adolfsson och Inger René (m) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om att barn till missbrukande och/eller psykiskt sjuka föräldrar bör tilldelas en god man genom tingsrättens försorg.

1999/2000:L408 av Ulf Nilsson och Kenth Skårvik (fp) vari yrkas att riksdagen hos regeringen begär förslag till ändring i föräldrabalken om talerätt vid hävande av faderskap i enlighet med vad i motionen anförts.

1999/2000:L411 av Rolf Åbjörnsson m.fl. (kd) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om att talerätt om hävande av faderskap för såväl efterlevande maka som för mannens arvingar bör införas.

1999/2000:L413 av Sonja Fransson (s) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om att ändra utbetalningsadministrationen för gode män och förvaltare.

1999/2000:L415 av Cristina Husmark Pehrsson m.fl. (m, s, v, kd, c, fp, mp) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i mot-

ionen anförts om att en utvärdering bör göras av föräldrabalkens regler om domstols möjlighet att förordna om gemensam vårdnad mot en förälders vilja samt domstols möjlighet att besluta om s.k. växelvis boende mot en förälders vilja.

1999/2000:L418 av Anna Åkerhielm (m) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om behovet av att se över omfattningen av problemet i samband med vissa vårdnadstvister och vid behov komma med förslag till åtgärder.

1999/2000:L421 av Mikael Oscarsson (kd) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om en utredning för att se över lagstiftningen i syfte att komma till rätta med umgängessabotage i vårdnads- och umgängestvister.

1999/2000:L424 av Carina Hägg (s) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om sådan ändring i föräldrabalken att båda föräldrarna automatiskt får gemensam vårdnad oberoende av sitt civilstånd.

1999/2000:L425 av Carina Hägg (s) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om en översyn av Haagkonventionens tillämpning och konsekvenser.

1999/2000:L426 av Elisebeht Markström m.fl. (s) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om att följa domstolarnas beslut i vårdnadsärenden.

1999/2000:L427 av Maud Björnemalm m.fl. (s) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om att myndighetsålder skall följa kalenderår i stället för födelsedatum.

1999/2000:L428 av Lena Ek m.fl. (c) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om att en förälder som begått ett grovt våldsbrott automatiskt bör fråntas vårdnaden om sitt barn.

1999/2000:Sf302 av Alf Svensson m.fl. (kd) vari yrkas

4. att riksdagen hos regeringen begär förslag till sådan ändring i lagstiftningen att barnet har rätt till kontakt med båda föräldrarna.

Utskottet

Allmän bakgrund

Föräldrabalken har genomgått betydande förändringar under de senaste decennierna. I början av år 1983 fattade riksdagen beslut om ändringar i bl.a. bestämmelserna om vårdnad och umgänge (prop. 1981/82:168, bet. LU 1982/83:17, rskr. 131). Ett av syftena med lagändringarna var att stärka barnens rättsliga ställning. Genom lagändringarna blev det bl.a. möjligt för makar att utan särskilt domstolsbeslut efter en skilsmässa gemensamt utöva vårdnaden om sina barn. Vidare förenklades förfarandet i de fall då ogifta föräldrar som bor tillsammans med sina barn vill få gemensam vårdnad om

barnen. I de ändrade bestämmelserna slogs också fast att barnets vårdnadshavare har ansvar för att barnets behov av umgänge med den andre föräldern tillgodoses.

Under våren 1983 antog riksdagen också ändringar i föräldrabalkens bestämmelser om verkställighet av allmän domstols avgöranden om vårdnad och umgänge (prop. 1982/83:165, bet. LU41, rskr. 369). Ändringarna innebar bl.a. att möjligheterna att besluta om polishämtning av barn begränsades och att länsrättens befogenhet att vägra verkställighet i viss mån utökades. Vidare gavs allmän domstol möjlighet att, i samband med avgörande om vårdnad eller umgänge, i vissa fall förordna om verkställighet.

Hösten 1990 beslutade riksdagen om ytterligare ändringar av föräldrabalkens bestämmelser om vårdnad och umgänge (prop. 1990/91:8, bet. LU13, rskr. 53). Ändringarna, som trädde i kraft den 1 mars 1991, syftade särskilt till att underlätta en utveckling mot att föräldrarna i större utsträckning skall ta ett gemensamt ansvar för barnet och själva komma överens om hur vårdnads- och umgängesfrågor skall lösas. Ett viktigt inslag i reformen var en satsning på s.k. samarbetsamtal, samtal där föräldrarna under sakkunnig ledning försöker nå enighet i frågor rörande vårdnad och umgänge. De nya reglerna innebar att samarbetsamtal skall erbjudas föräldrar i alla kommuner. Vidare innebar ändringarna att domstolen i ett mål om vårdnad eller umgänge kan ta initiativ till att samarbetsamtal kommer till stånd och uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att anordna samarbetsamtal. När det gäller ogifta föräldrar innebar reformen att dessa skall kunna få gemensam vårdnad genom en anmälan till socialnämnden i samband med att faderskapet fastställs. En uttrycklig bestämmelse infördes om att domstol, i de fall gemensam vårdnad inte är aktuell, vid bedömningen av vad som är bäst för barnet särskilt skall fästa avseende vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. När det gäller umgänge innebar de nya reglerna att vårdnadshavaren skall lämna sådana upplysningar om barnet som kan främja umgänget. En annan nyhet var att de interimistiska besluten, i stället för att avse vårdnaden, skall kunna ta sikte på vem barnet skall bo tillsammans med.

År 1995 beslutade riksdagen att införa uttryckliga bestämmelser i föräldrabalken om barnets rätt att komma till tals i bl.a. mål och ärenden om vårdnad och umgänge samt i adoptionsärenden (prop. 1994/95:224, bet. 1995/96:LU2, rskr. 35). När en domstol skall avgöra vad som är till barnets bästa skall domstolen ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. Reformen innebar vidare att den som verkställer utredning i sådana mål skall, om det inte är olämpligt, söka klarlägga barnets inställning och redovisa den för rätten. De nya reglerna trädde i kraft den 1 januari 1996.

Ytterligare steg i syfte att betona vikten av samförståndslösningar och underlätta för föräldrar att i så stor utsträckning som möjligt komma överens om hur frågor som rör vårdnad om barn m.m. skall lösas togs våren 1998 (prop. 1997/98:7, bet. LU12, rskr. 229 och 230). Andra syften med de då beslutade ändringarna i föräldrabalken var att öka användningen av gemensam vårdnad, även i fall där en av föräldrarna motsätter sig detta, och att ytterligare understryka betydelsen av barnets vilja i mål och ärenden om vårdnad och umgänge. Lagändringarna trädde i kraft den 1 oktober 1998.

I 6 kap. 1 § förädrabalken föreskrivs att ett barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. I lagrummet slås vidare fast att barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och att de inte får utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. Den som har vårdnaden om ett barn har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och skall se till att barnets behov enligt 1 § blir tillgodosedda. Barnets vårdnadshavare svarar även för att barnet får den tillsyn som behövs och skall bevaka att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning. För att undvika att barnet orsakar skada för någon annan skall vårdnadshavaren se till att barnet står under uppsikt eller att andra lämpliga åtgärder vidtas.

För att betona principen om barnets bästa infördes genom 1998 års förädrabalksreform en bestämmelse om att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid avgörande av alla frågor som rör vårdnad, umgänge och boende (6 kap. 2 a §). En motsvarande bestämmelse infördes också i det kapitel i förädrabalken som handlar om verkställighet av domstols avgöranden om vårdnad m.m. (21 kap. 1 §). Lagändringarna innebar även att gemensam vårdnad skall kunna komma i fråga även om en av föräldrarna motsätter sig en sådan ordning, dock under förutsättning att detta är bäst för barnet (6 kap. 5 §). Vidare infördes en möjlighet för domstolen att besluta om vem av föräldrarna som barnet skall bo tillsammans med, även i det fall båda föräldrarna har vårdnaden (6 kap. 14 a §). Ett beslut eller ett avtal om barnets boende kan innebära att barnets boende växlar mellan föräldrarna.

I motion L415 av Cristina Husmark Pehrsson m.fl. (m, s, v, kd, c, fp, mp) framhålls att gemensam vårdnad är en tydlig markering av barnets bästa och skall eftersträvas när föräldrar beslutar att gå skilda vägar. Barnets rätt till både mamma och pappa och att växa upp under trygga förhållanden är det centrala. Syftet med reglerna är, anför det, att skapa ett gott förhållande mellan barnet och de båda föräldrarna också efter skilsmässan. I de fall konflikten mellan föräldrarna är så djup att de känner sig tvungna att anlita domstol för att lösa tvisten är risken också stor att konflikten lever kvar, och gemensam vårdnad kan då vara till skada för barnet. När motsättningarna utvecklats så långt är det ofta bäst för barnet om en av föräldrarna är ensam vårdnadshavare. Motionärerna framhåller att ett beslut om gemensam vårdnad som strider mot en förälders vilja inte alltid är till barnets bästa. En god kontakt med båda föräldrarna är viktigast för barnet, inte att det föreligger gemensam vårdnad mot en förälders vilja. När reformen infördes höjdes också röster både för och emot de nya reglerna. I motionen begärs tillkännagivande om att en utvärdering bör göras av de år 1998 införda reglerna om domstols möjligheter att mot en förälders vilja förordna om gemensam vårdnad och växelvis boende.

Elisebeht Markström m.fl. (s) anför i motion L426 att de förändringar som gjordes i förädrabalken år 1998 var väl motiverade i syfte att åstadkomma en ökad användning av gemensam vårdnad, bl.a. som ett sätt att främja goda förhållanden mellan barnet och båda föräldrarna. Det finns emellertid enligt motionärerna en oro på sina håll för att även män som utsatt kvinnan eller barnen för misshandel skall komma i fråga för gemensam vårdnad. Enligt

motionärerna finns det mot denna bakgrund all anledning att mycket noggrant följa domstolarnas praxis i vårdnadstvister särskilt i fall där det förekommit våld, trakasserier eller annan kränkande behandling från en förälders sida mot annan familjemedlem. I motionen begärs ett tillkännagivande med denna innebörd.

Utskottet vill erinra om att regeringen redan i samband med 1998 års reform utlovade en utvärdering när de nya reglerna varit i kraft en tid (prop. 1997/98:7 s. 103). Då frågan om en utvärdering av reformen aktualiserades våren 1999 med anledning av motioner uttalade utskottet att det inte hade någon annan uppfattning än motionärerna såvitt avser betydelsen av att en utvärdering kommer till stånd, men att det krävdes att lagstiftningen varit i kraft i vart fall något eller några år för att en utvärdering skulle vara meningsfull. Utskottet avstyrkte bifall till de då aktuella motionerna (bet. 1998/99:LU18).

När nu frågor om en utvärdering av 1998 års föräldrabalksreform på nytt aktualiseras motionsledes konstaterar utskottet att den nya lagstiftningen har varit i kraft i ett och ett halvt år och att det rimligtvis borde finnas ett tillräckligt underlag för att ett utvärderingsarbete skall kunna påbörjas. Ett visst arbete har också inletts. I december 1998 fick Socialstyrelsen regeringens uppdrag att stödja utvecklingen av metoder för samarbetsamtalen för att främja barnets bästa vid tvister om vårdnad, boende och umgänge. Inom ramen för uppdraget infordrar Socialstyrelsen samtliga domar i vårdnads- och umgängestvister som meddelats efter den 1 oktober 1998 för att undersöka hur ofta domstolar beslutar om gemensam vårdnad mot någon av föräldrarnas vilja och förekomsten av förordnanden om växelvis boende. Uppdraget skall redovisas senast den 31 mars 2001.

Också frågor om för- och nackdelar med växelvis boende har varit föremål för studier och överväganden. I mars 1999 gav riksdagen regeringen till känna i anledning av motionsyrkanden att studier snarast bör genomföras beträffande hur små barn påverkas vid växelvis boende. Enligt tillkännagivandet borde också utredas hur föräldrar bäst kan informeras och stödjas så att barnets behov får styra hur boendet och umgänget utformas (bet. 1998/99: SoU6, rskr. 171). Inom ramen för ett utredningsuppdrag rörande automatisk gemensam vårdnad gav regeringen våren 1999 ett uppdrag till en barnpsykiatrisk expert att belysa frågan om växelvis boende ur barnets perspektiv. Förutom att överväga vilka för- och nackdelar som växelvis boende kan ha för barnet låg i uppdraget att belysa frågan huruvida växelvis boende bör undvikas om barnet understiger en viss ålder och i vilka situationer växelvis boende kan vara olämpligt eller mindre lämpligt. Små barns påverkan av växelvis boende var en fråga som särskilt skulle belysas av den barnpsykiatriske experten. Uppdraget redovisades sommaren 1999 i en bilaga till departementspromemorian (Ds 1999:57) Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar samt en språklig och redaktionell översyn av 6 kap. föräldrabalken. Promemorian är nu föremål för remissbehandling.

Utskottet delar motionärernas uppfattning att en utvärdering av 1998 års föräldrabalksreform, särskilt såvitt avser bestämmelserna om gemensam vårdnad samt för- och nackdelar med växelvis boende, är angelägen, och utskottet ser positivt på det arbete som regeringen hittills initierat. Med vet-

skap om att allt utvärderingsarbete är tidskrävande anser utskottet att regeringen nu bör vidta ytterligare åtgärder så att en utvärdering av 1998 års föräldrabalksreform skall kunna redovisas för riksdagen inom en inte alltför avlägsen framtid. En första åtgärd kan vara att bestämma i vilken form utvärderingsarbetet skall bedrivas och göra upp en tidplan för arbetets slutredovisning. En fråga som särskilt bör uppmärksammas är om utvärderingen av bestämmelserna om gemensam vårdnad bör ske med någon form av förtur.

Vad utskottet sålunda anfört bör riksdagen med bifall till motionerna L415 och L426 som sin mening ge regeringen till känna.

Enligt 6 kap. 19 § föräldrabalken skall rätten se till att frågor om vårdnad, boende och umgänge blir tillbörligt utredda. Innan rätten avgör ett mål eller ärende om vårdnad, boende eller umgänge skall socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar. Om det behövs ytterligare utredning får rätten uppdraga åt socialnämnden eller något annat organ att utse någon att verkställa den. Som redovisats ovan kan också socialnämnden själv ta initiativ till utredning i ett vårdnadsärende.

I motion L418 av Anna Åkerhielm (m) anförs att det stora antalet vårdnadstvister gör att barn- och ungdomspsykiatrins resurser tas i anspråk i alltför stor utsträckning, vilket går ut över den normala verksamheten. I motionen yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om behovet av att se över omfattningen av problemet i samband med vårdnadstvister och vid behov komma med förslag till åtgärder.

Utskottet saknar underlag för att bedöma om det finns fog för motionärens farhågor att antalet vårdnadstvister ökat, än mindre om detta gått ut över verksamheterna vid de barn- och ungdomspsykiatriska mottagningarna. En utgångspunkt för 1998 års föräldrabalksreform var emellertid, som tidigare redovisats, att betona vikten av samförståndslösningar och underlätta för föräldrarna att komma överens i vårdnadsfrågorna och därmed minska antalet vårdnadstvister. Utskottet utgår från att de frågeställningar som tas upp i motionen kommer att belysas inom ramen för den aviserade utvärderingen av 1998 års föräldrabalksreform och finner för närvarande inte skäl för några åtgärder från riksdagens sida.

Med det anförda avstyrker utskottet bifall till motion L418.

Vårdnad, m.m.

Den grundläggande regeln om vårdnaden om barn finns i 6 kap. 3 § föräldrabalken. I bestämmelsen anges att barnet från födseln står under vårdnad av båda föräldrarna om dessa är gifta med varandra, och i annat fall modern ensam. Ingår föräldrarna senare äktenskap med varandra står barnet från den tidpunkten under vårdnad av båda föräldrarna. Ogifta föräldrar kan få gemensam vårdnad om sina barn genom domstols förordnande, genom en anmälan till socialnämnden i samband med att faderskapet fastställs, eller – om inte domstol tidigare beslutat i vårdnadsfrågan – genom en anmälan till skattemyndigheten.

I motion L424 anser Carina Hägg (s) att nuvarande regler bör ändras så att även föräldrar som inte är gifta med varandra vid det gemensamma barnets födelse automatiskt får gemensam vårdnad om barnet. Enligt motionärens mening behöver ett barn båda sina föräldrar i lika hög utsträckning oavsett om dess föräldrar är gifta eller inte. Barn har rätt till båda sina föräldrar, båda föräldrarna har ansvaret – ett förhållande som enligt motionärens mening med tydlighet bör framgå av lagstiftningen. I motionen yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som sålunda anförts om en sådan ändring i föräldrabalken att båda föräldrarna automatiskt får gemensam vårdnad oberoende av sitt civilstånd.

Utskottet erinrar om att ifrågavarande motionsfråga var föremål för överväganden i samband med 1998 års föräldrabalksreform. Utskottet ansåg då, i likhet med regeringen, att frågan borde bli föremål för ytterligare överväganden och avstyrkte i anslutning därtill flera motionsyrkanden med samma innebörd som det nu aktuella i avvaktan på frågans fortsatta beredning (prop. 1997/98:7, bet. LU12). Samma ställningstagande gjorde utskottet våren 1999 vid behandlingen av liknande motionsyrkanden som det nu aktuella (bet. 1998/99:LU18).

Hösten 1998 gav man inom Regeringskansliet en särskild utredare i uppdrag att överväga frågan om automatisk gemensam vårdnad för ogifta föräldrar. Utredaren redovisade sitt arbete sommaren 1999 i den tidigare omnämnda promemorian, (Ds 1999:57), Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar. I promemorian föreslås ändringar i föräldrabalken som bl.a. innebär att föräldrar som inte är gifta med varandra när barnet föds skall få gemensam vårdnad när tre månader har förflutit från det att faderskapet har fastställts genom en bekräftelse som har godkänts av socialnämnden, om ingen av föräldrarna inom denna tid till socialnämnden anmäler att han eller hon motsätter sig gemensam vårdnad. Om någon av föräldrarna gör en sådan anmälan skall modern fortsätta att vara ensam vårdnadshavare. En far som har nekats del i vårdnaden skall enligt förslaget, liksom i dag, kunna väcka talan om gemensam eller ensam vårdnad vid domstol. Möjligheten att erhålla gemensam vårdnad genom anmälan skall finnas kvar för dem som vill få gemensam vårdnad snabbare. Promemorian är, som tidigare redovisats, för närvarande föremål för remissbehandling.

Enligt utskottets mening bör resultatet av det pågående beredningsarbetet inte föregripas genom något uttalande från riksdagens sida, och utskottet avstyrker bifall till motion L424.

Enligt 6 kap. 7 § föräldrabalken skall rätten, om en förälder vid utövandet av vårdnaden om ett barn gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling, besluta om ändring i vårdnaden. Står barnet under båda föräldrarnas vårdnad skall rätten anförtro vårdnaden åt den andre föräldern ensam. Brister också den föräldern i omsorgen på angivet sätt, skall rätten flytta över vårdnaden till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. Står barnet under endast en förälders vårdnad, skall rätten flytta över vårdnaden till den andre föräldern eller, om det är lämpligare, till en eller två

särskilt förordnade vårdnadshavare. En fråga om ändring i vårdnaden kan prövas på talan av socialnämnden.

Socialnämnden har också möjlighet att med stöd av bestämmelserna i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga hos rätten ansöka om vård om det på grund av misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas. Enligt samma lag har socialnämnden vidare möjlighet att i vissa fall omedelbart omhänderta den unge om det erfordras av hänsyn till denne.

Lena Ek m.fl. (c) anför i motion L428 att en förälder som begått ett grovt våldsbrott automatiskt bör fråntas vårdnaden. Att med våld beröva barnets mor livet är, enligt motionärernas mening, en så grov kränkning också mot barnet och dess behov att den dömda föräldern inte kan anses uppfylla föräldrabalkens krav på en vårdnadshavare. I motionen yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som i motionen anförts om att en förälder som begått grovt våldsbrott automatiskt bör fråntas vårdnaden om sitt barn.

Utskottet är inte berett att förorda en sådan lagändring som begärs i motionen. Som justitieministern uttalade i en interpellationsdebatt den 3 februari i år kan de situationer som aktualiserar en överflyttning av vårdnaden se väldigt olika ut, och man måste utgå från varje enskilt fall. Det kan tänkas situationer där det inte alls är givet att den som utövat våldet, i vart fall inte för all framtid, bör berövas vårdnaden. Den nuvarande lagstiftningen innebär att frågan om ett överflyttande av vårdnaden måste avgöras efter vad som är bäst för barnet och utifrån omständigheterna i varje enskilt fall, och enligt utskottets mening är dessa regler tillräckliga.

Med det anförda avstyrker utskottet bifall till motion L428.

Föräldrabalken skiljer mellan två ställföreträdarfunktioner för barn: vårdnad och förmyndarskap. Den som har hand om vårdnaden har, som tidigare berörts, ett ansvar för barnets personliga förhållanden och skall bl.a. se till att barnets behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran blir tillgodosedda. Vårdnadshavaren företräder också barnet i personliga angelägenheter. Förmyndaren å sin sida skall förvalta barnets tillgångar och företräda det i angelägenheter som rör tillgångarna. Förmyndaren företräder i övrigt barnet när detta inte enligt lag skall göras av någon annan.

Enligt 10 kap. 2 § föräldrabalken är båda föräldrarna gemensamt förmyndare för barn som står under deras vårdnad. För barn som står under vårdnad av endast den ene av sina föräldrar är denne ensam förmyndare. Föräldrars ställning som förmyndare följer alltså utan särskilt beslut av deras egenskap av vårdnadshavare. Om vårdnaden anförtrots en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare är enligt 10 kap. 3 § föräldrabalken denne eller dessa båda också förmyndare för barnet.

I 11 kap. föräldrabalken finns bestämmelser om att rätten eller överförmyndaren i olika situationer skall förordna en god man för att företräda personer som av skilda anledningar inte i full utsträckning kan representera sig själva. Enligt 11 kap. 1 § kan en god man förordnas att i förmyndarens ställe vårda en underårigs angelägenheter när en förmyndare på grund av sjukdom

eller någon annan orsak inte kan utöva förmynderskapet. Till god man eller förvaltare skall utses en rättrådlig, erfaren och i övrigt lämplig man eller kvinna (11 kap. 12 §).

I motion L403 av Berit Adolfsson och Inger René (båda m) anförs att barn till missbrukare och psykiskt sjuka sällan har någon utomstående vuxenkontakt och därför är några av de mest utsatta i samhället. En stor del av kraften och resurserna i missbrukar- och psykiatrvården sätts in på den vuxne vårdbehövande, och av de ekonomiska resurserna blir det sällan tillräckligt över till de drabbade barnen. Enligt motionärernas mening borde man kunna använda institutet god man för dessa barn – på samma sätt som i fråga om andra barn med egna medel överstigande ett visst belopp och äldre som mist förmågan att sköta sin vardag. I motionen yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om att barn till missbrukande och psykiskt sjuka föräldrar bör tilldelas en god man.

Som redovisats ovan innebär gällande rätt möjlighet att förordna god man för en underårig vars föräldrar är sjuka eller av annan orsak inte kan utöva sitt förmynderskap. Avsikten med bestämmelsen i 11 kap. 1 § föräldrabalken är emellertid att godmanskapet skall vara under en övergångstid. Skulle förmyndaren vara förhindrad att under längre tid utöva sitt förmynderskap bör ny förmyndare utses. Reglerna i föräldrabalken om god man torde, såvitt utskottet kan bedöma, inte vara avsedda för de situationer som beskrivs i motionen.

Även om utskottet har förståelse för den omtanke om barnen som ligger bakom motionsyrkandet är utskottet inte berett att förorda att bestämmelserna om god man i föräldrabalken utvidgas så att de kommer att omfatta sådana situationer som beskrivs i motionen. I sammanhanget måste beaktas att riksdagen tidigare avvisat tanken på införande av godmanskap inom socialtjänsten och därvid förordat andra lösningar på de problem som tas upp i motionen. Utskottet vill därvid erinra om att socialutskottet våren 1999, i samband med behandlingen av regeringens proposition 1997/98:182 Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige, behandlat bl.a. en motion om att någon form av godmanskap för barn till missbrukande föräldrar skyndsamt bör utredas och inrättas inom socialtjänsten (bet. 1998/99:SoU6). Socialutskottet uttalade att det är mycket angeläget att barn till missbrukande föräldrar tidigt uppmärksammas och erhåller stöd. Även inom detta område förutsätter det att samarbetet mellan exempelvis socialtjänsten, mödra- och barnhälsovården, barnomsorgen, skolan, barnpsykiatri och Polisen fungerar väl. Socialutskottet framhöll vikten av att berörd personal har erforderlig kompetens och erfarenhet. Vidare erinrade socialutskottet om att Barnpsykiatrikommittén, som haft regeringens uppdrag att utreda vården och stödet till barn och ungdomar med psykiska problem, i sitt slutbetänkande, (SOU 1998:31) Det gäller livet, presenterat förslag för att förbättra situationen för barn till bl.a. missbrukare och till psykiskt sjuka. Socialutskottet erinrade också om att utskottet i andra sammanhang framhållit vikten av det arbete som frivilliga organisationer gör på det sociala området som komplement till samhällets insatser. Enligt socialutskottets mening var det angeläget att det frivilliga sociala arbetet stärks. Socialutskottet kunde inte ställa sig bakom förslaget i den då aktuella motionen om införande av god-

manskap inom socialtjänsten för barn till missbrukande föräldrar och avstyrkte motionen. Riksdagen följde utskottet (rskr. 1998/99:171).

Mot bakgrund av vad som sålunda anförts avstyrker lagutskottet bifall till motion L403.

Umgänge

Genom 1998 års reform av föräldrabalkens regler om vårdnad och umgänge genomfördes vissa ändringar i 6 kap. 15 § som innebär att barnets rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med lyfts fram (prop. 1997/98:7, bet. LU12). I lagrummet betonas numera föräldrarnas gemensamma ansvar för att barnets behov av umgänge så långt möjligt tillgodoses. Härigenom understryks också att en förälder som barnet inte bor tillsammans med har en skyldighet att umgås med barnet. Det är främst barnets intresse och behov av umgänge som skall tillgodoses. En förälder har inte någon absolut rätt till umgänge med sitt barn. Beslut om umgänge skall kunna meddelas även i de fall då föräldrarna har gemensam vårdnad om barnet. Vad särskilt gäller frågan om information om barnet är vårdnadshavaren skyldig att lämna sådana upplysningar rörande barnet som kan främja umgänget, om inte särskilda skäl talar däremot. År 1998 utvidgades upplysningsskyldigheten till att omfatta även barn som står under föräldrarnas gemensamma vårdnad. Skyldigheten åvilar då den förälder som barnet bor tillsammans med.

Alf Svensson m.fl. (kd) anser i motion Sf302 att det är viktigt att barnet har en vardagskontakt med båda sina föräldrar efter föräldrarnas separation. Detta bör, enligt motionärernas mening, komma till uttryck i lagstiftningen. Det är vidare, anser motionärerna, viktigt att ”umgängesrättsföräldern” får rätt till information om barnet, exempelvis rörande skolgången och eventuell sjukhusvistelse. I motionen yrkas att riksdagen hos regeringen begär lagförslag om barnets rätt till kontakt med båda föräldrarna (yrkande 4).

Utskottet kan för sin del inte finna annat än att de nuvarande reglerna i föräldrabalken är ändamålsenligt utformade och har vid flera tillfällen, med anledning av liknande motionsyrkanden som det nu aktuella, uttalat att en umgängesberättigad förälders informationsbehov rörande barnet normalt torde kunna tillgodoses genom reglerna i 6 kap. 15 § föräldrabalken (bet. 1997/98:LU12).

Enligt utskottets mening finns det nu inte någon anledning till ändrat ställningstagande, och utskottet avstyrker bifall till motion Sf302 yrkande 4.

När den förälder som barnet bor tillsammans med genom olika åtgärder försvårar eller omöjliggör för barnet att få träffa den andra föräldern brukar man tala om umgängessabotage.

I motion L421 förespråkar Mikael Oscarsson (kd) särskilda regler i syfte att förhindra umgängessabotage. Motionären föreslår bl.a. att umgängessabotage skall leda till att underhåll inte längre skall behöva betalas, att påståenden om barnets ohälsa skall styrkas med läkarintyg samt att verkställighetsfrågor rörande umgänge skall handläggas i allmän domstol i stället för som nu i förvaltningsdomstol. Frågan om huruvida umgänget skall vara förenat

med ett vitesföreläggande bör, enligt motionärens mening, prövas redan i samband med att umgängesfrågan prövas av domstolen. I motionen yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om en utredning för att se över lagstiftningen i syfte att komma till rätta med umgängessabotage i vårdnads- och umgängestvister.

Med anledning av motionen vill utskottet påminna om att frågor om särskilda bestämmelser syftande till att motverka umgängessabotage infördes i föräldrabalken redan år 1991. I det lagstiftningsärendet behandlades bl.a. frågan om ett straffrättsligt ansvar för umgängessabotage med anledning av motioner i ämnet. Utskottet ansåg därvid att det skulle föra alltför långt att införa en sådan sanktion och de då aktuella motionerna avstyrktes (prop. 1990/91:8, bet. LU13).

Frågan om umgängessabotage berördes också i samband med 1998 års föräldrabalksreform. När det gäller sådant sabotage finns det, anförde regeringen, skäl att inta en sträng hållning. Om en förälder utan godtagbara skäl för sitt handlande motarbetar ett umgänge mellan barnet och den andra föräldern, kan detta vara ett tecken på att vårdnaden eller boendet kan behöva ändras. Att därutöver införa sanktioner mot umgängessabotage var, enligt regeringens mening, inte påkallat. Utskottet framhöll för sin del i 1998 års lagstiftningsärende att domstolen vid bedömning av vårdnadsfrågan skall fästa avseende särskilt vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Att bestämmelsen enligt det då föreliggande förslaget utsträcktes till att gälla även vid bedömning av barnets boende fick, enligt utskottets mening, anses tillfyllest (prop. 1997/98:7, bet. LU12).

Utskottet har i dag inte någon annan uppfattning när det gäller lagstiftningsbehovet. I den mån det skulle framkomma behov av ytterligare regler i syfte att förhindra umgängessabotage utgår utskottet från att regeringen kommer att aktualisera detta inom ramen för den aviserade utvärderingen av 1998 års föräldrabalksreform.

Med det anförda avstyrker utskottet bifall till motion L421.

Hävande av faderskap

De grundläggande reglerna om faderskap till barn finns i 1 kap. föräldrabalken. Om modern är gift vid barnets födelse skall enligt 1 kap. 1 § mannen i äktenskapet anses som barnets far. Denna s.k. faderskapspresumtion omfattar även den situationen att modern är änka och barnets föds inom sådan tid efter mannens död att det kan vara avlat dessförinnan.

Faderskapspresumtionen kan brytas av domstol vid vissa i 1 kap. 2 § föräldrabalken närmare angivna fall. Ett sådant föreligger när det är utrett att modern haft samlag med annan än maken under den tid då barnet kan vara avlat och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet avlats av den andre. Ett annat fall är då en annan man bekräftar faderskapet till barnet och mannen i äktenskapet godkänner bekräftelsen.

Är modern ogift vid barnets födelse eller har en faderskapspresumtion brutits skall faderskapet fastställas genom bekräftelse eller dom. Bekräftelse av faderskapet är en formbunden rättshandling, som skall ske skriftligen och bevitnas av två personer. Dessutom skall bekräftelsen godkännas av social-

nämnden och av modern. Enligt 1 kap. 4 § föräldrabalken kan en faderskapsbegräddelse ske även före barnets födelse.

Visar det sig senare att den som lämnat bekräftelsen inte är far till barnet skall rätten förklara att bekräftelsen saknar verkan mot honom. En faderskapsdom förutsätter att det har utretts att mannen haft samlag med barnets mor under tid då barnet kan vara avlat samt att det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har avlats av honom. Enligt 2 kap. 1 § föräldrabalken är socialnämnden skyldig att försöka utreda vem som är far till ett barn när faderskapet inte följer direkt av presumtionsregeln.

När det gäller upphävande av faderskapspresumtion har enligt 3 kap. 1 § föräldrabalken i vissa fall mannens maka och arvingar rätt att väcka talan vid domstol. Sådan rätt föreligger i de fall mannen avlidit före barnets födelse eller om mannen visserligen avlidit efter barnets födelse men inte varaktigt sammanbott med barnet och inte heller efter barnets födelse bekräftat att barnet är hans. Rätt att väcka sådan talan föreligger däremot inte om vid mannens död mer än ett år har förflutit från det att talan, som grundats på att mannen är far till barnet, väckts mot honom och han fått del därav eller om mer än ett år har förflutit sedan anspråk på samma grund framställts mot mannens dödsbo. Bestämmelsen har motiverats med att övervägande skäl talar för att mannens arvingar inte skall ha någon rätt att väcka talan om hans faderskap till barnet när han själv inte har vidtagit några åtgärder för att få detta upphävt. – Sammanfattningsvis är alltså huvudregeln att arvingarna till mannen inte har någon talerätt. De undantagssituationer som är motiverade gäller framför allt de fall då mannen över huvud taget aldrig känt till barnets födelse (prop. 1975/76:170, s. 169).

I fråga om faderskapsbegräddelse finns inga bestämmelser i lag om vem som äger föra talan om ogiltigförklaring. Av rättsfallet NJA 1988 s. 525 följer emellertid att de bestämmelser om talerätt för mannens arvingar, inklusive begränsningarna i talerätten, som enligt 3 kap. 1 § föräldrabalken gäller vid upphävande av faderskapspresumtion skall tillämpas analogivis vid ogiltigförklaring av en faderskapsbegräddelse.

När faderskapet har fastställts genom en dom som vunnit laga kraft skiljer sig situationen från presumtions- och bekräftelsefallen så till vida att faderskapsfrågan är definitivt avgjord. En omprövning av domen kan därför i princip endast ske om resning beviljas av antingen Högsta domstolen eller hovrätt. Enligt 58 kap. 1 § rättegångsbalken kan resning beviljas om nya omständigheter eller bevis åberopas, vilka sannolikt skulle ha lett till en annan utgång i målet. Några särskilda regler om vem som är behörig att söka resning finns inte, men uppenbart är att den som var part i målet också kan vara resningssökande. I sammanhanget kan nämnas att talan om fastställande av faderskap enligt 3 kap. 6 § första stycket föräldrabalken kan föras av barnet mot en avlidens mans arvingar.

Enligt lagen (1958:642) om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap (blodundersökningslagen) kan en domstol i mål om faderskap förordna om blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper. Sedan ett faderskap har fastställts genom bekräftelse eller genom dom som har vunnit laga kraft, kan rätten enligt 1 a § förordna om blodundersökning om det först efter bekräftelsen eller domen har framkommit om-

ständigheter som ger anledning till antagande att någon annan man än den som har fastställts vara far har haft samlag med modern under tid då barnet kan vara avlat. Förordnandet om blodundersökning kan avse den som har fastställts vara far, modern, barnet eller den andre mannen. Har faderskapet fastställts genom bekräftelse, kan förordnande om blodundersökning meddelas i mål om att bekräftelsen saknar verkan mot den som har lämnat den. Ett sådant förordnande kan begäras av någon av parterna i målet. Har någon talan inte väckts om att bekräftelsen saknar verkan, prövas frågan om förordnande av blodundersökning enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden. Ett sådant förordnande kan begäras av den som kan vara part i ett mål om att bekräftelsen saknar verkan. Har faderskapet fastställts genom dom som har vunnit laga kraft, prövas frågan om förordnande av blodundersökning enligt lagen om domstolsärenden. Ett sådant förordnande kan begäras av någon av parterna i det tidigare målet.

I samband med tillkomsten av 1 a § blodundersökningslagen (prop. 1982/83:8) konstaterades att blodundersökningsmetodik under senare år har utvecklats kraftigt. Möjligheten att genom blodundersökning utesluta någon som felaktigt har utpekats som far angavs vara mycket stor. Det var tänkbart att en del fall där faderskapet grundats på äldre och bristfällig metodik skulle bedömas annorlunda om faderskapet prövades enligt de nya metoderna. Enbart den omständigheten att vetenskapen rörande blodundersökningar har gått framåt sedan faderskapet fastställdes genom en tidigare dom ansågs dock inte vara ett tillräckligt skäl för resning. Mot denna bakgrund föreslogs att en domstol skall kunna förordna om blodundersökning, även när faderskapet fastställts genom en dom eller en bekräftelse och det framkommer sådana omständigheter som ger anledning till antagande att någon annan man, som inte tidigare har varit föremål för blodundersökning, har haft samlag med modern under tid då barnet kan vara avlat. För att inte relationerna mellan ett barn och den som anses vara dess far skall störas i onödan krävs således att någon ny omständighet har inträffat som gör att faderskapet kan ifrågasättas. Motivet till begränsningsregeln angavs i propositionen vara att ett barn inte bör riskera att bli faderlöst lång tid efter sin födelse. Utskottet tillstyrkte propositionens förslag, och riksdagen följde utskottet (bet. LU 1982/83:9).

I motion L401 av Marietta de Pourbaix-Lundin (m) anförs att många änkor har ställts i en psykologiskt och ekonomiskt svår situation vid sin makes frånfalle, då det plösligt uppdagats att det finns en tidigare okänd arvinge. Även om änkan misstänker att faderskapet är felaktigt har hon i dag små möjligheter att väcka talan. Om faderskapet är fastslaget genom dom enligt 1 kap. 3 § föräldrabalken är faderskapsfrågan definitivt avgjord och änkan har små möjligheter att ifrågasätta faderskapet. Hon har helt enkelt ingen talerätt enligt lagen. Enligt motionärens mening har reglerna på detta område inte följt samhällsutvecklingen. I motionen pekas på att metoderna för fastställande av faderskap i dag är helt andra än tidigare. Vidare anförs att både änkan och den avlidnes barn skulle vinna ökad rättssäkerhet och trygghet om talerätt för hävande av faderskap infördes för såväl efterlevande maka som mannens arvingar. I motionen yrkas ett tillkännagivande från riksdagens sida i enlighet med det anförda.

Ulf Nilsson och Kenth Skårvik (båda fp) anför i motion L408 att det ligger i alla parterers intresse – moderns, barnets och den utpekade faderns – att ett faderskap blir riktigt fastställt. Enligt motionärerna har vetenskapen om blodundersökningar utvecklats så att fastställelse av faderskap är möjligt långt efter det att den utpekade fadern avlidit. Detta har blivit möjligt genom att med DNA-teknik undersöka levande släktingars blod. Mot denna bakgrund bör en tidsbegränsad rätt att föra talan om hävande av faderskap införas för mannens arvingar och efterlevande maka, och riksdagen bör hos regeringen begära lagförslag med denna innebörd.

I motion L411 av Rolf Åbjörnsson m.fl. (kd) pekas på vissa situationer då det är otillfredsställande att änkan i dag inte har talerätt beträffande den avlidne mannens faderskap. Reglerna i fråga om talerätten i faderskapsmål har enligt motionärerna inte följt samhällsutvecklingen. Både änkan och den avlidne mannens barn skulle vinna på en modernisering av reglerna, och i motionen yrkas ett tillkännagivande om att talerätt om hävande av faderskap bör införas för såväl efterlevande maka som mannens arvingar.

Utskottet har behandlat motionsyrkanden med samma innebörd som de nu aktuella vid tidigare tillfällen. När spörsmålet behandlades av utskottet våren 1998 hade utskottet, i sitt av riksdagen godkända betänkande 1997/98:LU10, inte någon annan uppfattning än motionärerna om vikten av att ingen felaktigt förklaras vara far, och att det givetvis ligger i såväl mödrars som barns intresse att faderskap blir riktigt fastställda. När det gäller hävande av faderskap anförde utskottet att reglerna generellt sett måste bygga på tillfredsställande avvägningar mellan de olika intressen som gör sig gällande och att bestämmelserna i hög grad bör präglas av hänsynen till barnets bästa. Vad först gäller de situationer när faderskapet har fastställts genom presumtion eller bekräftelse ansåg utskottet att de motiv som ligger till grund för nuvarande regler alltså har giltighet och att några vägande skäl för att utvidga talerätten för mannens änka och arvingar enligt utskottets mening inte hade framkommit. Utskottet anförde vidare att en utvidgning av talerätten för änkan och arvingarna inte torde kunna motiveras utifrån principen om barnets bästa.

När det sedan gäller faderskap som fastställts genom dom erinrade utskottet om att Högsta domstolen då nyligen beviljat resning i ett mål där faderskapet fastställdes år 1949. Mannen ansökte om resning och åberopade som stöd för sitt yrkande om ogiltigförklaring av faderskapet en företagen rättsgenetisk undersökning (mål Ö 5134/96). Efter det att mannen avlidit och en arvinge till honom trätt i hans ställe beviljades resning. Beträffande behörigheten för en avlidne mans änka eller arvingar att begära blodundersökning enligt blodundersökningslagen eller att ansöka om resning förelåg däremot, såvitt utskottet hade sig bekant, inte något prejudicerande avgörande. Enbart denna omständighet kunde emellertid, enligt utskottets mening, inte åberopas som skäl för en översyn av lagstiftningen. Utskottet utgick från att, för det fall det i framtiden skulle visa sig att nuvarande regler leder till otillfredsställande resultat, regeringen i lämpligt sammanhang skulle återkomma till riksdagen med förslag i ämnet.

När frågan om en talerätt om hävande av faderskap prövades på nytt våren 1999 med anledning av motioner uttalade utskottet att det inte framkommit

någon omständighet som borde ge riksdagen anledning att frånga sitt tidigare ställningstagande till ifrågavarande spörsmål. Utskottet avstyrkte bifall till de då aktuella motionerna (bet. 1998/99:LU18).

Vad som anförts i de nu aktuella motionerna utgör, enligt utskottets mening, inte heller nu skäl för riksdagen att frånga sitt tidigare ställningstagande i frågan. Utskottet avstyrker därför bifall till motionerna L401, L408 och L411.

Olovligt bortförda barn

Med olovligt bortförande av barn avses framför allt då en förälder utan lov för med sig sitt barn till ett annat land. Hit hör också fall då en förälder olovligen håller kvar barnet i ett annat land efter utgången av en umgängestid eller efter det att en domstol bestämt att den andra föräldern skall ha vårdnaden om barnet. I båda fallen är ändamålet att hindra den andra föräldern från att ha vårdnaden om barnet eller utöva umgängesrätt.

År 1980 tillkom två konventioner, Europarådskonventionen och Haagkonventionen, i syfte att få till stånd ett internationellt samarbete för att motverka olovliga bortföranden och kvarhållanden av barn i internationella förhållanden. Enligt konventionerna skall ett beslut om vårdnad i barnets hemland normalt verkställas, och barnet skall enligt huvudregeln flyttas dit. Sverige har anslutit sig till de båda konventionerna, och dessa har införlivats med svensk rätt genom lagen (1989:14) om erkännande och verkställighet av utländska vårdnadsavgöranden m.m. och om överflyttning av barn. För Sveriges del är konventionerna i kraft gentemot ett fyrtiotal länder.

En ny konvention som gäller myndigheters behörighet, tillämplig lag, erkännande, verkställighet och samarbete i fråga om föräldraansvar och åtgärder till skydd för barn antogs hösten 1996 inom Haagkonferensen för internationell privaträtt. Den nya Haagkonventionen har ett vidare tillämpningsområde och skall ses som ett komplement till 1980 års Haagkonvention. 1996 års konvention är betydelsefull genom att den på ett tvingande sätt reglerar myndigheternas behörighet att ta upp exempelvis vårdnadsfrågor och genom att den behöriga myndighetens beslut skall erkännas och verkställas i de övriga konventionsstaterna. 1980 års Haagkonvention däremot inskränker sig till att vara en konvention om överflyttning, dvs. ett instrument för att i nödsituationer snarast möjligt återställa läget som det var innan det olovliga bortförandet eller kvarhållandet ägde rum. 1996 års Haagkonvention är också betydelsefull på så sätt att den vill hindra att en person genom att olovligt bortföra eller kvarhålla ett barn skall kunna skapa behörighet för myndigheter i ett annat land än det där barnet har sin invanda miljö. Enligt konventionen skall behörigheten i alla åtgärder rörande barn tillkomma myndigheterna i den stat där barnet har sitt hemvist. Om ett olovligt bortförande äger rum saknar sålunda den nya statens myndigheter behörighet att ta upp frågor rörande vårdnad och umgänge. Först när barnet fått hemvist i den nya staten och vissa andra i konventionen föreskrivna villkor är uppfyllda övergår behörigheten till myndigheterna i det nya landet. Till dess behörigheten på föreskrivet sätt har övergått till den nya statens myndigheter skall man i

den staten erkänna och verkställa de beslut som har meddelats i barnets ursprungliga hemviststat.

I maj 1998 antog Europeiska unionens råd en konvention om domstols behörighet och om erkännande och verkställighet av domar i äktenskapsmål. Den nya EU-konventionen, den s.k. Brysselkonventionen II, innehåller bl.a. regler om myndigheters behörighet att i samband med äktenskapsmål ta upp vårdnadsfrågor och regler om erkännande och verkställighet av vårdnadsavgöranden meddelade i samband med ett äktenskapsmål i en EU-stat. Konventionen innehåller en särskild bestämmelse om bortförande av barn enligt vilken de behöriga myndigheterna skall utöva sin behörighet med beaktande av 1980 års Haagkonvention. Med anledning av Amsterdamfördraget har kommissionen lagt fram ett förslag till en gemenskapsrättsakt där Brysselkonventionen II omarbetas till en förordning.

I sammanhanget vill utskottet upplysa om att utskottet under en studieresa i november 1999 besökte sekretariatet i Haag för Haagkonferensen för internationell privaträtt, varvid utskottet erhöll aktuell information om läget beträffande olika länders anslutning till 1996 års Haagkonvention om föräldransvar och åtgärder till skydd för barn.

I motion L425 av Carina Hägg (s) anförs att ett olovligt bortförande eller kvarhållande av ett barn skapar en krissituation som snarast möjligt skall undanröjas genom att barnet återförs till sin invanda miljö. Motionären konstaterar att Haagkonventionen skall säkerställa ett snabbt avgörande så att barnet återförs till sin hemmiljö. Konventionen medger emellertid att domstol kan vägra ett återförande om det finns risk för att barnet skulle utsättas för fysisk eller psykisk skada om det återfördes eller om barnet genom återförandet försätts i en ohållbar situation. Dessa skrivningar i konventionen är, framhålls det i motionen, viktiga för att säkerställa barnens fysiska och psykiska hälsa och utveckling. I motionen anförs att människornas ökade rörlighet över gränserna också innebär att det i större utsträckning än förr bildas par där parterna kommer från olika länder. I förlängningen innebär det också en risk för att vårdnadstvister med internationella inslag ökar. Motionären framhåller att det inom familjerätten allmänt sett skett ett ökat hänsynstagande till barnets bästa vid avgörande av vårdnadsfrågor m.m. När det gäller Haagkonventionen måste man vid tillämpningen lägga stor vikt vid om barnen kan komma att utsättas för fysiska eller psykiska skador eller försättas i en ohållbar situation genom ett återförande. Enligt motionen har emellertid i fråga om information om Haagkonventionen och beträffande dess tillämpning barnets bästa kommit i skymundan. Man har heller inte tillräckligt beaktat kvinnornas situation som vårdnadshavare i sammanhanget. En översyn av Haagkonventionen och dess tillämpning bör sålunda göras i linje med det anförda, och i motionen begärs ett tillkännagivande med denna innebörd.

Frågor om olovligt bortförda barn har behandlats av utskottet vid flera tillfällen tidigare, bl.a. med anledning av ett motionsyrkande i samband med behandlingen av proposition 1997/98:7 Vårdnad, boende och umgänge (bet. 1997/98:LU12). I linje med tidigare ställningstagande förutsatte utskottet då att man från regeringens sida fortsätter arbetet med att få till stånd ytterligare internationella överenskommelser, där sådana utgör en lämplig lösning, och det fanns mot denna bakgrund inte skäl för riksdagen att ta något ytterligare

initiativ när det gäller olovliga bortföranden av barn i internationella förhållanden.

Frågan berördes senast av utskottet våren 1999 i ett yttrande till socialutskottet med anledning av behandlingen av proposition 1997/98:182 Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige jämte motioner (1998/99:LU1y). Utskottet konstaterade att barnkonventionen behandlar frågan om olovligt bortförda barn i artikel 11. Av artikeln framgår att konventionsstaterna skall vidta lämpliga åtgärder för att bekämpa olovligt bortförande och kvarhållande av barn i utlandet. För detta ändamål skall staterna främja ingående av bilaterala eller multilaterala överenskommelser eller anslutning till befintliga överenskommelser. Utskottet redogjorde däreför för det internationella och nationella arbetet när det gäller olovligt bortförda barn, och kunde konstatera att frågan om Sveriges ratificering av 1996 års Haagkonvention bereddes inom Regeringskansliet. Vidare pekade utskottet på att även frågan om Sveriges ratificering av Brysselkonventionen II om domstols behörighet och om erkännande och verkställighet av domar i äktenskapsmål var föremål för beredning. Mot bakgrund av vad som redovisats kunde utskottet våren 1999 med tillfredsställelse konstatera att det pågick ett omfattande arbete i syfte att skapa så effektiva regelverk som möjligt både på internationell och nationell nivå i syfte att bekämpa olovligt bortförande och kvarhållande av barn. Utskottet kunde inte finna annat än att lagstiftningsarbetet låg väl i linje med de åtaganden som Sverige gjort genom barnkonventionen.

Som redovisats pågår nu beredning av frågan om svensk anslutning till 1996 års Haagkonvention om föräldraansvar och åtgärder till skydd för barn. Den konventionen är, som nämnts, ett komplement till 1980 års Haagkonvention och har ett vidare tillämpningsområde. Sålunda regleras i den nya konventionen på ett tvingande sätt myndigheternas behörighet att ta upp exempelvis vårdnadsfrågor.

Med anledning av att frågan om olovligt bortförande av barn nu åter aktualiseras motionsvägen, vill utskottet framhålla att det är värdefullt att de internationella reglerna på området diskuteras och belyses utifrån vilka effekter tillämpningen får på de berörda barnens situation. Det är viktigt att de domstolar och myndigheter som har att tillämpa reglerna gör det på ett ändamålsenligt sätt och beaktar barnkonventionens krav om att vid alla åtgärder som rör barn skall barnets bästa komma i främsta rummet. Utskottet utgår från att barnens situation och barnets bästa är en central utgångspunkt och ledstjärna för de överväganden som sker internationellt och nationellt i fråga om åtgärder mot olovliga bortföranden och kvarhållanden av barn, och anser att det för närvarande inte är påkallat med något särskilt uttalande eller annan åtgärd från riksdagens sida med anledning av vad som anförs i motion L425.

Med det anförda avstyrker utskottet bifall till motionen.

Myndighetsåldern

Enligt 9 kap. 1 § föräldrabalken är ett barn omyndigt till dess det fyller 18 år. År 1969 sänktes myndighetsåldern från 21 år till 20 år, och sedan 1974 gäller 18-årsgränsen (bet. LU 1974:12). Myndighetsåldern har betydelse

först och främst för möjligheterna att ingå rättshandlingar. Den som är omyndig får nämligen i princip inte själv råda över sin egendom eller åta sig förbindelser av ekonomisk natur. Sådana åtgärder ankommer i stället på förmyndaren, vanligen föräldrarna, eller kräver i varje fall förmyndares samtycke. I 6 kap. 2 § föräldrabalken föreskrivs att vårdnaden om ett barn består till dess att det fyller 18 år eller dessförinnan ingår äktenskap. Enligt 7 kap. 1 § föräldrabalken gäller vidare som huvudregel att föräldrarnas underhållsskyldighet upphör när barnet fyller 18 år.

Av 3 kap. 2 § regeringsformen framgår att den som inte har uppnått 18 års ålder senast på valdag inte har rösträtt vid val till riksdagen. Därutöver finns bestämmelser som direkt knyter an till en åldersgräns på 18 år i åtskilliga författningar på vitt skilda rättsområden, exempelvis inom straffrätten, socialtjänsten och på utbildningsområdet. De sålunda författningsreglerade åldersgränserna bestäms av den faktiska födelsedagen. Dock finns det vissa undantag från detta, såsom de åldersgränsbestämmelser som reglerar när skolplikten och värnplikten inträder. Dessa åldersgränsbestämmelser bestäms till det kalenderår en viss födelsedag inträffar i stället för till själva födelsedatum.

I motion L427 av Maud Björnemalm m.fl. (s) begärs ett tillkännagivande om att myndighetsåldern skall följa kalenderåret i stället för födelsedatumet. Enligt motionärernas mening bör lagen ändras så att alla ungdomar i en och samma årskull blir myndiga det kalenderår de fyller 18 år.

Motionsyrkanden om att sänka myndighetsåldern från 18 till 16 år behandlades av utskottet åren 1990 och 1991. I sina av riksdagen godkända betänkanden (bet. 1990/91:LU19 och 1991/92:LU9) hänvisade utskottet till att myndighetsåldern år 1969 sänktes från 21 till 20 år och år 1974 till 18 år. Utskottet fann inte några omständigheter som kunde motivera en ytterligare sänkning av myndighetsåldern och avstyrkte bifall till de då aktuella motionsyrkandena.

Utskottet är inte heller nu berett att förorda någon ändring i föräldrabalkens regler om myndighetsåldern. I sammanhanget bör erinras om att regeringen i proposition 1998/99:115 På ungdomars villkor – ungdomspolitik för demokrati, rättvisa och framtidstro våren 1999 utlovat en närmare undersökning under innevarande mandatperiod rörande möjligheten att fastställa författningsreglerade åldersgränser till kalenderår i de fall bestämmelserna tar sikte på s.k. kollektivt handlande inom främst fritids- och nöjeslivet samt ansett att frågan om rösträtt skall följa kalenderår i stället för födelsedatum bör behandlas i samband med andra valtekniska frågor.

Med det anförda avstyrker utskottet bifall till motion L427.

Arvode till gode män och förvaltare

Enligt 12 kap. 16 § föräldrabalken har gode män och förvaltare rätt till ett skäligt arvode för uppdraget och ersättning för de utgifter som har varit skäligt påkallade för uppdragets fullgörande. Beslut om arvode och ersättning för utgifter fattas av överförmyndaren. Överförmyndaren bestämmer dessutom i vad mån arvode och ersättning för utgifter skall betalas med medel som tillhör den enskilde. Om inte särskilda skäl föranleder något annat, skall

arvode och ersättning för utgifter betalas med den enskildes medel i den mån hans eller hennes beräknade inkomst under det år när uppdraget utförs eller hans eller hennes tillgångar under samma år överstiger två gånger basbeloppet enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring. Vidare föreskrivs att arvode och ersättning för utgifter som inte skall betalas med den enskildes eller dödsboets medel skall betalas av kommunen.

Sonja Fransson (s) anför i motion L413 att den nuvarande ordningen för betalningsrutiner till gode män och förvaltare både ur praktisk och etisk synvinkel är olämpliga. Bestämmelserna borde, enligt motionärens mening, ändras så att kommunen fakturerar de huvudmän som själva skall betala arvoden och tar ansvar för att betala in sociala avgifter och lämna kontrolluppgifter för alla gode män och förvaltare. Härigenom skulle bl.a. gode män och förvaltare själva slippa att ta ut pengar från huvudmannens konto. I motionen yrkas att utbetalningsrutinerna vad gäller arvode till gode män och förvaltare bör ändras på så sätt att kommunerna fakturerar huvudmännen och tar ansvaret för att betala in sociala avgifter och lämna kontrolluppgifter.

Förmyndarskapsreglerna i föräldrabalken ändrades genom en genomgripande reform år 1994 (prop. 1993/94:251, bet. 1994/95:LU3, rskr. 29). Reformen innebar bl.a. ändrade regler beträffande förmyndares, förvaltares och gode mäns förvaltning av egendom samt tillsynen över sådan förvaltning. Syftet var att modernisera reglerna på området och anpassa dessa till dagens situation. Sålunda flyttades behörigheten att förordna förvaltare och god man i många fall från tingsrätterna till överförmyndarna, och tillsynen över överförmyndarna överfördes från tingsrätterna till länsstyrelserna. I lagstiftningsärendet uttalade utskottet att det är väsentligt att en så pass genomgripande reform följs upp och utvärderas relativt snart, och utskottet utgick från att regeringen ser till att en sådan uppföljning och utvärdering kommer till stånd. Mot bakgrund av bl.a. dessa riksdagsuttalanden har nu inom Justitiedepartementet inletts en utvärdering av 1995 års förmyndarskapsreform.

Utskottet anser att det finns goda skäl att överväga en annan ordning än den nuvarande när det gäller utbetalningar av arvoden till gode män och förvaltare och förutsätter att sådana överväganden kommer till stånd inom ramen för det pågående utvärderingsarbetet av 1995 års förmyndarskapsreform.

Med det anförda avstyrker utskottet bifall till motion L413.

Utskottet hemställer

1. beträffande *utvärdering av 1998 års föräldrabalksreform*
att riksdagen med bifall till motionerna 1999/2000:L415 och 1999/2000:L426 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört,
2. beträffande *utredningen i mål om vårdnad*
att riksdagen avslår motion 1999/2000:L418,
res. 1 (m)
3. beträffande *gemensam vårdnad för ogifta föräldrar*
att riksdagen avslår motion 1999/2000:L424,
4. beträffande *överflyttande av vårdnaden*
att riksdagen avslår motion 1999/2000:L428,
res. 2 (c)
5. beträffande *barn till missbrukande föräldrar*
att riksdagen avslår motion 1999/2000:L403,
6. beträffande *umgänge med barn*
att riksdagen avslår motion 1999/2000:Sf302 yrkande 4,
res. 3 (m, kd)
7. beträffande *umgängessabotage*
att riksdagen avslår motion 1999/2000:L421,
res. 4 (kd)
8. beträffande *hävande av faderskap*
att riksdagen avslår motionerna 1999/2000:L401, 1999/2000:L408 och 1999/2000:L411,
res. 5 (m, kd, c, fp)
9. beträffande *olovligt bortförda barn*
att riksdagen avslår motion 1999/2000:L425,
10. beträffande *myndighetsåldern*
att riksdagen avslår motion 1999/2000:L427,
11. beträffande *arvode till gode män och förvaltare*
att riksdagen avslår motion 1999/2000:L413.

Stockholm den 21 mars 2000

På lagutskottets vägnar

Tanja Linderborg

I beslutet har deltagit: Tanja Linderborg (v), Rolf Åbjörnsson (kd), Marianne Carlström (s), Stig Rindborg (m), Rune Berglund (s), Karin Olsson (s), Henrik S Järrel (m), Nikos Papadopoulos (s), Elizabeth Nyström (m), Marina Pettersson (s), Christina Nenes (s), Tasso Stafilidis (v), Kjell Eldensjö (kd), Berit Adolfsson (m), Anders Berglöv (s), Ana Maria Narti (fp) och Agne Hansson (c).

1. Utredningen i mål om vårdnad (mom. 2)

Stig Rindborg, Henrik S Järrel, Elizabeth Nyström och Berit Adolfsson (alla m) anser

dels att den del av utskottets yttrande som på s. 6 börjar med "Utskottet saknar" och slutar med "motion L418" bort ha följande lydelse:

Som påpekas i motionen har det i den allmänna debatten framkommit uppgifter om att barnpsykiatrins resurser kommit att användas för utredning i vårdnadstvister. Det förekommer sålunda att vårdnads- och umgängestvister remitteras till barn- och ungdomspsykiatri utan att det finns några psykiatriska skäl beträffande barnet i familjen att göra det. De redan hårt ansträngda barn- och ungdomspsykiatriska mottagningarna tas, som framhålls i motionen, i anspråk i onödan, vilket går ut över de verkligt behövande psykiatriska fallen.

Med hänsyn till det anförda delar utskottet motionärens bedömning att de påtalade förhållandena behöver ses över och erforderliga förslag till åtgärder läggas fram.

Vad utskottet sålunda anført bör riksdagen med bifall till motion L418 som sin mening ge regeringen till känna.

dels att utskottets hemställan under 2 bort ha följande lydelse:

2. beträffande *utredningen i mål om vårdnad*
att riksdagen med bifall till motion 1999/2000:L418 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anført,

2. Överflyttande av vårdnaden (mom. 4)

Agne Hansson (c) anser

dels att den del av utskottets yttrande som på s. 8 börjar med "Utskottet är" och slutar med "motion L428" bort ha följande lydelse:

Som anføres i motionen har det på senare tid förekommit flera uppmärksammade fall av mycket allvarligt våld inom familjen där vårdnaden om barnen aktualiserats. Utskottet delar motionärernas uppfattning att en förälder som begått ett grovt våldsbrott mot en familjemedlem automatiskt bör fråntas vårdnaden om sitt barn. Att med våld beröva barnets mor livet är, enligt utskottets mening, en så grov kränkning också mot barnet och dess behov att en förälder som dömts för ett sådant våldsbrott utan vidare inte kan anses uppfylla föräldrabalkens krav på en vårdnadshavare. Däremot kan, som påpekas i motionen, den dömda förälderns kontakt med barnet upprätthållas genom t.ex. övervakade besök eller på annat sätt som barnpsykiatrisk expertis finner lämpligt.

Vad utskottet sålunda anført bör riksdagen med bifall till motion L428 som sin mening ge regeringen till känna.

dels att utskottets hemställan under 4 bort ha följande lydelse:

4. beträffande *överflyttande av vårdnaden*
att riksdagen med bifall till motion 1999/2000:L428 som sin mening
ger regeringen till känna vad utskottet anfört,

3. Umgänge med barn (mom. 6)

Rolf Åbjörnsson (kd), Stig Rindborg (m), Henrik S Järrel (m), Elizabeth Nyström (m), Kjell Eldensjö (kd) och Berit Adolfsson (m) anser

dels att den del av utskottets yttrande som på s. 10 börjar med "Utskottet kan" och slutar med "yrkande 4" bort ha följande lydelse:

Utskottet vill i likhet med motionärerna betona betydelsen av att barn efter en skilsmässa har god kontakt med båda sina föräldrar. Det är därför otillfredsställande att i dag så många barn efter föräldrarnas separation förlorar vardagskontakten med den ena föräldern. Mot denna bakgrund finns det skäl för regeringen att ta initiativ till en översyn av de nuvarande reglerna om umgänge i föräldrabalken och att erforderliga lagförslag läggs fram som bättre än i dag kan åstadkomma att barnet efter föräldrarnas separation får en fortsatt god vardagskontakt med båda föräldrarna.

Som framhålls i motionen är det också viktigt för barnets fortsatta kontakt med båda föräldrarna efter en skilsmässa och för att föräldrarna skall kunna ta sitt föräldraansvar att de får rätt att ta del av all information rörande barnet när det gäller skolgång, eventuella sjukhusvistelser m.m.

Vad utskottet sålunda anfört bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

dels att utskottets hemställan under 6 bort ha följande lydelse:

6. beträffande *umgänge med barn*
att riksdagen med bifall till motion 1999/2000:Sf302 yrkande 4 som
sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört,

4. Umgängessabotage (mom. 7)

Rolf Åbjörnsson och Kjell Eldensjö (båda kd) anser

dels att den del av utskottets yttrande som på s. 11 börjar med "Med anledning" och slutar med "motion L421" bort ha följande lydelse:

Som konstateras i motionen är det lätt för en vårdnadshavare att sabotera barnets umgänge med den andra föräldern. Det kan ske genom påståenden om barnets önskemål och vilja eller om barnets ohälsa eller genom att föräldern flyttar långt bort med barnet från den andra föräldern.

Den som drabbas av umgängessabotage tvingas med nuvarande reglering in i en ofta segdragen och oviss domstolsbehandling som kostar mycket pengar för den enskilde och samhället och leder till utdragna konflikter som är skadliga för såväl barnet som förhållandet mellan föräldrarna.

Mot denna bakgrund bör, enligt utskottets mening, en utredning tillkallas för att se över lagstiftningen i syfte att komma till rätta med umgängessabotage i vårdnads- och umgängestvister.

Vad utskottet sålunda anfört bör riksdagen med bifall till motion L421 som sin mening ge regeringen till känna.

dels att utskottets hemställan under 7 bort ha följande lydelse:

7. beträffande *umgängessabotage*
att riksdagen med bifall till motion 1999/2000:L421 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört,

5. Hävande av faderskap (mom. 8)

Rolf Åbjörnsson (kd), Stig Rindborg (m), Henrik S Järrel (m), Elizabeth Nyström (m), Kjell Eldensjö (kd), Berit Adolfsson (m), Ana Maria Narti (fp) och Agne Hansson (c) anser

dels att den del av utskottets yttrande som på s. 14 börjar med ”Utskottet har” och på s. 15 slutar med ”och L411” bort ha följande lydelse:

Utskottet delar motionärernas uppfattning i fråga om vikten av att ingen felaktigt förklaras vara far till ett barn. Att faderskapet blir riktigt fastställt måste givetvis anses ligga i såväl barnets som moderns och den utpekade faderns intresse. Vad först gäller den situationen att faderskapet har fastställts genom presumtion kan utskottet konstatera att nuvarande lagstiftning i fråga om talerätt för en avliden mans maka och arvingar bygger på avvägningar mellan de olika intressen som gör sig gällande. Några motsvarande avvägningar har inte skett när det gäller talerätt för mannens änka och arvingar vid ogiltigförklaring av faderskapsbekräftelse. Utskottet anser att det är otillfredsställande att det inte finns några klara regler i fråga om talerätten i sådana fall. Vad härefter angår talerätten i fråga om faderskap som har fastställts genom dom får rättsläget, enligt utskottets mening, betraktas som oklart. Mot bakgrund av den samhällsutveckling som ägt rum under senare år, inte minst när det gäller förekomsten av nya familjebildningar, får även detta anses otillfredsställande.

Som framhålls i motionerna är i dag metoderna för fastställande av faderskap helt andra än tidigare. Vetenskapen om blodundersökningar har utvecklats så att fastställande av faderskap är möjligt långt efter det att den utpekade fadern avlidit. Detta har blivit möjligt genom att med DNA-teknik undersöka levande släktingars blod.

Sammanfattningsvis anser utskottet att de nu redovisade förhållandena bör bli föremål för en förutsättningslös utredning där olika aspekter på problemen och de olika intressen som gör sig gällande blir noggrant genomlysta.

Vad utskottet nu anfört bör, med bifall till motionerna L401, L408 och L411, ges regeringen till känna.

dels att utskottets hemställan under 8 bort ha följande lydelse:

8. beträffande *hävande av faderskap*
att riksdagen med bifall till motionerna 1999/2000:L401, 1999/2000:L408 och 1999/2000:L411 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört.

Sammanfattning.....	1
Motionerna	1
Utskottet	2
Allmän bakgrund	2
Utvärdering av 1998 års föräldrabalksreform	4
Vårdnad, m.m.	6
Umgänge.....	10
Hävande av faderskap	11
Olovligt bortförda barn	15
Myndighetsåldern	17
Arvode till gode män och förvaltare	18
Hemställan	20
Reservationer.....	21
1. Utredningen i mål om vårdnad (m).....	21
2. Överflyttande av vårdnaden (c).....	21
3. Umgänge med barn (m, kd)	22
4. Umgängessabotage (kd).....	22
5. Hävande av faderskap (m, kd, c, fp)	23